

RODNA RAVNOPRAVNOST U FOKUSU

BOSNA I HERCEGOVINA

Izdanje br.9

Inovacije i tehnologija za rodnu ravnopravnost

Ovo izdanje publikacije *Rodna ravnopravnost u fokusu* bavi se pronalaskom inovativnih rješenja za postojeće prepreke s kojim se suočavaju umjetnice u Bosni i Hercegovini. Nakon detaljne analize, UN Women u Bosni i Hercegovini je 2022. i 2023. godine u okviru portfolija Ekonomsko osnaživanje žena provela pilot projekat “Omogućiti umjetnicama ostvarivanje prihoda putem nezamjenjivih tokena” (EARN), u saradnji s Muzejom savremene umjetnosti Republike Srpske. Ovaj projekat ima za cilj upoznavanje lokalne zajednice umjetnika i umjetnica sa nezamjenjivim tokenima (NFT) i promociju značajnog ekonomskog potencijala ove inovacije za savremenu umjetnost i kreativne

industrije. Projekat EARN je prva inicijativa vezana za NFT namijenjena umjetnicama i umjetnicima u regiji, a također i prva inicijativa ove vrste u okviru Ujedinjenih nacija na globalnom planu. NFT-ovi predstavljaju jedinstvenu priliku za umjetnike/umjetnice i kreativne industrije kako bi prihode od svog rada ostvarili na nov i inovativan način. Ovo izdanje publikacije *Rodna ravnopravnost u fokusu* ima za cilj pokazati na koji način digitalizacija utiče na svaki segment našeg života i kako se može koristiti za inovativan i revolucionaran pristup, uz istovremeno dalje unapređivanje ekonomskog osnaživanja žena.

U ovom izdanju publikacije *Rodna ravnopravnost u fokusu* dat je pregled pilot projekta “NFT za žene”, vremenski slijed i provedeni koraci projekta, te lista preporuka za one koji razmatraju pilotiranje NFT-ova u svojim organizacijama.

ZAŠTO SU INOVACIJE I TEHNOLOGIJA RELEVANTNE ZA UNAPREĐENJE EKONOMSKOG OSNAŽIVANJA ŽENA?

UN Women na globalnom planu radi na postizanju ambicioznih Ciljeva održivog razvoja (SDG), a posebno Cilja broj 5, koji se odnosi na rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena i koji zahtijeva dalekosežne promjene, integrirane pristupe i nova rješenja. Na osnovu trenutnog razvoja događaja, postojeće intervencije neće biti dovoljne za postizanje Agende 2030. Inovativni pristupi kojima se narušavaju tzv. ustaljeni načini djelovanja ključni su za postizanje Ciljeva održivog razvoja za sve.

Inovacije i tehnologija pružaju do sada neviđene prilike za zaustavljanje negativnih trendova i uključivanje onih za koje postoji najveća vjerovatnoća da će biti ostavljeni/e na marginama. S obzirom na to da svijet u sve većoj mjeri postaje digitaliziran, novi Strateški plan za period 2022-2025. UN Women

sadrži osvrt na potrebu da se digitalne tehnologije i inovacije uključe kao alati za ubrzanje rezultata u različitim tematskim oblastima.¹ Napori UN Women vezani za inovacije i tehnologiju fokusiraju se na: pružanje podrške aktivnostima i podizanju svijesti u cijelom sektoru; promociju žena kao inovatorica i poduzetnica; izradu alata i metodologija; sprečavanje online nasilja nad ženama i djevojčicama; investiranje u inovacije i tehnologije kojima se poboljšava rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica.²

UN Women smatra da su partnerstva ključna za ubrzanje promjena u cijelom sektoru i uklanjanje prepreka za napredovanje žena i djevojčica u oblasti inovacija, tehnologija i poduzetništva. Inovacijska strategija UN Women³ fokusira se na:

¹ Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) Strateški plan 2022. - 2025.; Dostupno na: <https://bit.ly/44SFt4L>

² Ibid.

³ UN Women, Učiniti da inovacije i tehnologija rade za žene, 2017. Dostupno na: <https://bit.ly/3DXZKLx>

- Podizanje svijesti o tržištu i investicijama i djelovanju unutar cijele industrije u svrhu uspostavljanja tržišta inovacija kojima se unapređuju rodna ravnopravnost i osnaživanje žena i djevojčica;
- Izradu alata i metodologija s partnerima iz industrije kako bi primjenjivali rodno odgovoran pristup inovacijama;
- Promociju žena kao inovatorica i poduzetnica; te
- Investiranje u inovacije i tehnologije koje zadovoljavaju potrebe žena.⁴

Važnost digitalizacije i tehnologija za osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost predstavljena je tokom 67. zasjedanja Komisije Ujedinjenih nacija o statusu žena⁵ (CSW67), koje je održano od 6. do 17. marta 2023. godine o temi "Inovacije i tehnološke promjene i obrazovanje u digitalnom dobu u cilju postizanja rodne ravnopravnosti i osnaživanja svih žena i djevojčica". Na osnovu glavnih nalaza za prioriteta područja, Komisija Ujedinjenih nacija o statusu žena izradila je osam ključnih preporuka za djelovanje vlasti i drugih interesnih strana:⁶

<p>1. Davanje prioriteta digitalnoj jednakosti i inkluziji u svim domaćim digitalnim politikama u cilju uklanjanja što većeg broja prepreka s kojim se trenutno suočavaju žene i djevojčice u svojoj raznolikosti.</p>	<p>2. Usvajanje pristupa koji je u većoj mjeri strateške prirode u vezi s podsticanjem javnih i privatnih investicija u tehnološkom sektoru, kako bi se proširile rodna analiza i intervencije u okviru digitalnih programa, istraživanja, grantova, ali i javnih nabavki.</p>	<p>3. Fokusanje na obrazovanje radi stvaranja uslova za rodno odgovorno okruženje za digitalno učenje, eliminaciju stereotipa, promjene obrazovanja u oblasti prirodnih nauka, tehnologija, inženjerstva i matematike (STEM) i uključivanje poduke o digitalnom državljanstvu u nastavne planove i programe škola.</p>	<p>4. Promocija učešća, zapošljavanja i vodstva žena u oblasti tehnologija i inovacija, što zahtijeva planiranje i predviđanje budućih potreba za poslovima i vještinama, ali i donošenje radnog zakonodavstva i osiguravanje zaštite.</p>
<p>5. Usvajanje rodno osjetljivog dizajna, razvoja i upotrebe tehnologije zasnovane na ljudskim pravima koja se temelji na socioekonomskim, političkim i okolišnim perspektivama.</p>	<p>6. Jačanje pravednosti, transparentnosti i odgovornosti usvajanjem obaveznih mjera za bolju identifikaciju, sprečavanje i ublažavanje društvenih rizika i negativnog utjecaja digitalne tehnologije na žene.</p>	<p>7. Unapređenje nauke o podacima u cilju prevazilaženja trenutnih nedostataka koji nas sprečavaju da obuhvatimo rodne dimenzije tehnoloških promjena i osiguramo zaštitu privatnosti osjetljivih ličnih podataka žena.</p>	<p>8. Konačno, potrebno nam je kolektivno djelovanje subjekata iz javnog i privatnog sektora kako bi se spriječilo i eliminiralo rodno zasnovano nasilje koje omogućava tehnologija i kako bi se zaštitila prava žena i djevojčica online kroz bolje zakonodavstvo, jače kapacitete i nove mjere zaštite.</p>

Agencija UN Women u Bosni i Hercegovini uspostavila je portfolio Ekonomsko osnaživanje žena 2021. godine radi poboljšanja politika za stvaranje radnih mjesta, uključujući perspektive ekonomije brige i poduzetništva, kao i provedbe postojećih politika kroz koherentnost programa za rodnu ravnopravnost i promociju pristupa žena dostojanstvenom radu. Oslanjajući se na investicije koje za cilj imaju podršku rodno odgovornim politikama i budžetima, UN Women podržava razvoj i otpornost poduzeća čije su vlasnice žene, kao i poduzetnica, te poboljšava socioekonomsku poziciju žena u ruralnim sredinama i njihovih zadruga. UN Women također kontinuirano nastoji osigurati da obrazovanje i poslovi

u oblasti informacijskih i komunikacijskih tehnologija i prirodnih nauka, tehnologija, inženjerstva i matematike (ICT/STEM) budu dostupni i pristupačni djevojčicama i ženama kroz promociju Mreže žena u informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, programe mentorstva i korištenje principa osnaživanja žena (WEPs),⁷ kao i drugih alata za unapređenje rodne ravnopravnosti u sektorima u kojima preovladavaju muškarci.

UN Women od uspostavljanja portfolija Ekonomsko osnaživanje žena podržava relevantne interesne strane u zemlji u vezi s unapređenjem ekonomskog osnaživanja žena. Ovi napori se intenziviraju u okviru pet primarnih programskih usmjerenja:

⁴ UN Women. Inovacije i tehnologija. <https://bit.ly/3P1b0Nu>

⁵ UN Women. Komisija o statusu žena. <https://bit.ly/3P1b4gc>

⁶ UN Women CSW67 ključne poruke

⁷ <https://www.weeps.org/>

1. Stvaranje i dijeljenje znanja,
2. Podrška ženama u poduzetništvu,
3. Podizanje svijesti i reagiranje na potrebe i potencijale ekonomije brige kroz politike,
4. Unapređenje potencijala žena u ruralnim područjima, i
5. Unapređenje uloge i učešća žena u tehnološki naprednim sektorima.

Poduzetnice i poduzeća u vlasništvu žena, uključujući umjetnice, suočavaju se sa značajnim strukturalnim preprekama koje ograničavaju njihov rast i otpornost na ekonomske šokove. Ove prepreke uključuju nedostatak pristupa proizvodnim sredstvima, finansijama i informacijskim i komunikacijskim tehnologijama, nedovoljne poduzetničke i upravljačke vještine i ograničene prilike za pristup tržištu, distribucijskim mrežama i novim tehnologijama. Poduzetnice se također suočavaju s nedostatkom pristupa informacijama i mrežama za pronalazak investicija i rast njihovih poduzeća. To pojačava negativan ciklus i sprečava njihov pristup tržištima i razvoj njihovih kapaciteta ponude.

Prema podacima Međunarodne organizacije rada (MOR), samo 36% žena u Bosni i Hercegovini je aktivno na tržištu rada, što je najniži procenat u Jugoistočnoj Evropi. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi iz 2022. godine, od ukupnog broja osoba koje su dio radne snage 61,2% su muškarci, a 38,8% žene. Kada se radi o ukupnom broju osoba koje nisu dio radne snage, 37,6% osoba su muškarci, a 62,4% žene. Stopa zaposlenosti žena, dakle, duplo je niža u odnosu na muškarce, s obzirom na to da je postotak zaposlenih muškaraca 63,2%, a postotak zaposlenih žena 36,8%.⁸

Umjetnici, a posebno umjetnice u BiH, bore se da ostvare prihvatljive prihode. Na

osnovu razgovora predstavnika/ca agencije UN Women i umjetnika/umjetnica uočljivo je da su mnogi od njih formalno registrirali svoja poduzeća kako bi prodavali svoju umjetnost. Međutim, imajući u vidu da prihod koji ostvaruju nije dovoljan za zadovoljenje osnovnih mjesečnih potreba, prisiljeni su da pronađu drugo zaposlenje sa punim radnim vremenom. U osnovi, umjetnice u BiH suočavaju se sa velikim izazovom ostvarivanja dovoljnih prihoda kako bi mogle živjeti od vlastite umjetnosti.

Neki od ključnih izazova koje su umjetnice širom zemlje podijelile s UN Women su sljedeći:

- Malo ili nepostojeće domaće tržište umjetničkih djela u BiH,
- Zakonske, finansijske i administrativne prepreke izvozu umjetničkih djela izvan zemlje,
- Digitalne i analogne kopije i/ili plagijarizam,
- Monopolska pozicija određenih institucija ili pojedinaca (posrednici pri prodaji),
- Složena primjena tantijema u praksi.

Međutim, čini se da postoje brojni nedostaci vezani za upotrebu digitalnih tehnologija. Iako donosi brojne prednosti i prilike, internet je doveo do lažne svijesti ljudi da se umjetnički radovi mogu koristiti besplatno. Korisnici/e interneta skidaju i postavljaju radove drugih osoba, kopiraju, reproduciraju, mijenjaju te radove i često ostvaruju prihod od njih. Rezultat toga je činjenica da umjetnici i umjetnice ne ostvaruju prihod kada dolazi do kopiranja njihovih djela. Ured UN Women u BiH je stoga odlučio istražiti nezamjenjive tokene (NFT) i pokušati za umjetnice u zemlji stvoriti novo globalno tržište.

⁸ Anketa o radnoj snazi 2022., Agencija za statistiku BiH, 2023. Dostupno na: <https://bit.ly/3qFykar>

Finalni događaj predstavljanja umjetničkih djela 20 umjetnica, koji su izabrani za prvu kolekciju "NFT za žene" u Muzeju savremene umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, mart 2023. godine

Jedna od radionica održanih u sklopu EARN projekta, u Centru za kulturu - Atelje Ismet Mujezinović u Tuzli, 2022. godina

ŠTA JE NFT?

Nezamjenjivi tokeni (NFT) predstavljaju relativno nov koncept iz 2014. godine, ali su stekli popularnost 2017. godine. Popularnost NFT-ova bila je stabilna sve dok tržište nije ponovo naglo eksplodiralo krajem januara 2021. godine. Možda će biti teško objasniti koncept NFT-a osobama koje nisu upoznate sa kriptovalutama; međutim, ova publikacija nastoji ponuditi jednostavna pojašnjenja kako bi se svi koji je čitaju upoznali sa NFT-om.⁹

Zamjenjivost određenog sredstva odnosi se na mogućnost trgovanja tim sredstvom ili njegove zamjene sredstvom iste vrijednosti. Na primjer, pošto se radi o istoj vrijednosti, osoba može zamijeniti novčanicu od 10 dolara drugom novčanicom iste vrijednosti. Naziv „nezamjenjiv“ odnosi se na činjenicu da vrijednost robe varira i da stoga nije moguće zamijeniti je. Digitalna sredstva poznata pod nazivom "tokeni" uključuju predmete, usluge ili druge vrste dragocjenosti.

Najprije treba da shvatimo dva dijela naziva koji čine skraćenicu NFT - **nezamjenjiv** i **token** - prije nego pojasnimo o čemu se radi.

⁹ Izradu ove publikacije podržali su Mehmed Bečić i Džana Bašić-Čičak, koji su angažirani kao nacionalni konsultanti za NFT i digitalna sredstva u projektu "NFT za žene".

Digitalna imovina koja predstavlja dragocjenost koju nije moguće mijenjati ili zamijeniti naziva se nezamjenjivi token ili NFT. Zavisno od ciljeva osobe koja je izradila određeni predmet, NFT može imati brojne i različite oblike. Svaka NFT transakcija dokumentira se na blockchainu; ti metapodaci uključuju detalje o autoru/autorici, te o trošku i prethodnim vlasnicima.

IBM definira blockchain kao decentraliziranu i nepromjenjivu bazu podataka koja olakšava praćenje sredstava i evidentiranje transakcija unutar korporativne mreže. Imovina može biti materijalna (kuća, vozilo, novac ili zemljišna parcela) ili nematerijalna (patenti, autorska prava, brendiranje i intelektualno vlasništvo). U blockchain mreži moguće je evidentirati i trgovati maltene bilo čime od vrijednosti. Na taj se način smanjuju rizici i povećava efikasnost za sve uključene strane.¹⁰

Digitalni tokeni uskladišteni u distribuiranoj bazi podataka ili knjizi evidencije transakcija blockchajna jedna su od najskorijih inovacija digitalne ere (takozvana "tehnologija distribuirane knjige" ili DLT). Distribuirana knjiga i njena nepromjenjiva evidencija transakcija dostupni su svim korisnicima/korisnicama mreže. Transakcije se u ovoj zajedničkoj knjizi evidentiraju samo jednom, čime se sprečava dupliranje koje postoji u konvencionalnim korporativnim mrežama. Tokom posljednjih godina je postalo jasno da je ovaj vid digitalnog tokena novi vid imovine. Određeni tokeni, kao što je popularni bitcoin ili drugi tokeni, koriste se kao zamjenjivi oblici digitalne imovine – kao što je slučaj s robom, novcem ili zlatom u fizičkom svijetu. Drugi tokeni se koriste kao digitalna imovina kojom se potvrđuje autentičnost, vlasništvo ili neko drugo pravo. Baš kao i u analognom svijetu, postoji potvrda o vlasništvu za određeno umjetničko djelo, nekretninu ili autorsko pravo. Ovi digitalni tokeni poznati su kao nezamjenjivi tokeni ili NFT.

NFT-ovi pružaju jedinstvenu priliku za umjetnike/umjetnice i kreativne industrije da unovče svoj rad na drugačiji i inovativan način.

- NFT-ovi omogućavaju umjetnicima i umjetnicima da stvore jedinstvenu i unikatnu digitalnu imovinu poput slika, ilustracija, muzike ili video-zapisa u vidu jedinstvenih tokena koje je moguće prikupljati na blockchainu.
- Umjetnice i umjetnici mogu utvrditi vlasništvo i porijeklo svoga rada, a zatim ga je moguće pratiti i provjeravati bez potrebe za provjerom od treće strane, čime se osigurava da kolekcionari mogu biti sigurni da kupuju originalno djelo a ne reprodukcije.
- Ovaj decentralizirani model također stvara novo globalno sekundarno tržište, na kojem umjetnice i umjetnici mogu bez posrednika prodavati svoja djela direktno kolekcionarima i ljubiteljima širom svijeta, a oni, opet, mogu ponovo prodavati ta umjetnička djela uz istovremenu sigurnost da umjetnica ili umjetnik dobijaju relevantne tantijeme svaki put kada se njihova djela ponovo prodaju.
- Blockchain i društveni mediji također osnažuju umjetnike/umjetnice pri izgradnji i upravljanju globalnom zajednicom kolekcionara i ljubitelja kako bi im pomogli da izgrade vlastiti biznis, da stvore dodatnu vrijednost za svoje članove i prodaju buduća umjetnička djela.
- To može dovesti do veće vrijednosti njihovog rada, veće kontrole nad prodajom i upotrebom njihovih djela, te do potencijalnog porasta vrijednosti tokom dužeg vremenskog perioda.

Pored toga, umjetnost u vidu NFT-ova nudi brojne prednosti za umjetnike/umjetnice, kupce i kolekcionare. Međutim, mnogi umjetnici i umjetnice, kao i industrija umjetnosti u BiH, nisu upućeni u NFT-ove i njihov ekonomski potencijal.

¹⁰ <https://bit.ly/45s3Sim>

David Saunders, prethodni predstavnik UN Women, i Sarita Vujković, direktorica Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske, na izložbi 20 umjetničkih djela u sklopu kolekcije "NFT za žene" u Umjetničkoj galeriji BiH, april 2023. godine, Sarajevo

NFT KAO PRILIKA ZA OSTVARIVANJE ZARADE

NFT-ovi predstavljaju revolucionaran način da umjetnice i umjetnici i organizacije grade i upravljaju svojim zajednicama bez potrebe za centraliziranim institucijama poput

muzeja i galerija, a u cilju izgradnje odnosa između umjetnica/umjetnika i kolekcionara utemeljenog na povjerenju. Neke od prednosti su navedene dalje u tekstu.

1

Pristup globalnom tržištu

2

Tantijeme

3

Provjera autentičnosti/porijekla

4

Jednostavno pretvaranje umjetnosti u NFT

1. Pristup globalnom tržištu

Kada se radi o ostvarivanju pristupa svakom globalnom tržištu, građani i građanke Bosne i Hercegovine suočavaju se s različitim administrativnim, zakonskim i finansijskim poteškoćama. Međutim, globalno NFT tržište ne poznaje takve prepreke - umjetnice i umjetnici iz Bosne i Hercegovine mogu biti

dio ovog tržišta baš kao i svi drugi širom svijeta.

Kada umjetnica ili umjetnik prodaje svoje umjetničke radove u vidu NFT-a, ona/on ih nudi **milijunima osoba širom svijeta**, te na taj način postaje dio **globalnog tržišta vrijednog nekoliko milijardi dolara**. Statistički podaci za prvi kvartal 2022. godine pokazuju koliko

je veliko to tržište – tokom prva tri mjeseca 2022. godine prodani su NFT-ovi u vrijednosti više od 7,8 milijardi dolara u provjerenim transakcijama, a prosječna prodajna cijena je iznosila 1.057 dolara. Umjetnice i umjetnici prodaju svoje radove direktno tako što ih jednostavno postavljaju na NFT platformu u vidu datoteke.

2. Tantijeme

Umjetnice i umjetnici općenito u praksi nemaju kontinuirane prihode od umjetničkih djela koja prodaju, niti ostvaruju dobit od potencijalnog rasta vrijednosti svoga rada. Dobijaju jednokratno plaćanje u vidu kupoprodajne cijene, ili samo dio cijene (u slučaju posrednika poput galerija, muzeja, itd.). Umjetnička djela često se naknadno ponovo prodaju, i često po znatno višoj cijeni nego onoj koju su umjetnica ili umjetnik dobili od prve prodaje. Ugovaranje i plaćanje tantijema nije uobičajeno u praksi. Umjetnice i umjetnici suočavaju se s poteškoćama prilikom pregovaranja o tantijemama u slučaju prodaje svojih radova, pa se moraju oslanjati na treća lica (posrednike, sudove, advokate) kako bi bili plaćeni za svoj rad.

Ove prepreke moguće je ukloniti upotrebom NFT-ova. Pošto su NFT-ovi programi (pametni ugovori), umjetnica/umjetnik može integrirati automatsko **plaćanje tantijema za svaku naknadnu prodaju NFT-a**. Umjetnica/umjetnik ne mora pratiti kasnije prodaje jer automatski dobija određeni procenat kupoprodajne cijene.

3. Provjera autentičnosti/porijekla

NFT-ove kao takve nije moguće kopirati niti duplirati s obzirom da su **jedinstveni elementi/tokeni na blockchainu**. Time je riješen jedan od velikih problema umjetnosti na internetu. Stoga će NFT-ovi svoj stvarni potencijal pokazati s ubrzanim razvojem takozvanog weba 3.0. Ova vizija nove generacije interneta ima za cilj stvaranje online okruženja koje je u većoj mjeri demokratsko. Temelji se na shvatanju vlasništva, po kojem se kontrola daje javnosti umjesto dominantnim kompanijama koje koriste velike podatke i drugim centraliziranim organima. Upravo to podrazumijeva decentralizacija. Decentralizacija omogućava ekonomske transakcije među pojedinačnim

korisnicima interneta, što ukida potrebu za posrednicima i umanjuje kontrolu centralnih organa. Veća pažnja se posvećuje privatnosti, transparentnosti i vlasništvu korisnika (Forbes, 2023.).¹¹

Jedan od najvećih problema tržišta umjetničkih djela su česte prevare, falsifikati i sporno porijeklo umjetničkih djela (procjenjuje se da je udio krivotvorenih djela na globalnom tržištu između 40% i 60%). Pored toga, postupak provjere autentičnosti umjetničkih djela koju vrše stručnjaci/stručnjakinje u svijetu umjetnosti je posebno problematičan.

Provjeru autentičnosti NFT-a ne vrši osoba; nju **generira sam softver/blockchain, što je čini sigurnom, objektivnom, nepristranom i nepogrešivom**. Isto važi i za porijeklo umjetnosti – **autorica/autor i niz vlasnika trajno su evidentirani na blockchainu**, od prvog do posljednjeg, kao i svaka transakcija – svaki prenos NFT-a na novog vlasnika, uključujući datum i cijenu svake kupovine.

4. Jednostavno pretvaranje umjetnosti u NFT

U pravilu, svaki oblik umjetnosti i svaki predmet može postati token na blockchainu; međutim, dosadašnja tržišna praksa je pokazala da većinu umjetničkih djela koja se prodaju u vidu NFT-ova čine digitalni crteži, digitalne snimke stvarnih umjetničkih slika, kolekcionarski predmeti, objekti u video igrama i metaverzumu i sl.

Važno je naglasiti da izrada, prodaja ili kupovina NFT-ova **ne zahtijeva posebne kompjuterske vještine**. Sljedeća tri koraka vode u svijet NFT-a:

Izrada digitalnog novčanika – Ovo je osnovni alat za izradu, kupovinu i prodaju NFT-ova zato što se NFT-ovi, baš kao i drugi digitalni tokeni, “skladište” na blockchainu i “prenose” pomoću digitalnog novčanika.

Kupovina tokena (digitalna sredstva/kriptovalute) za kupovinu ili kovanje (izradu jedinstvenog tokena na blockchainu) vašeg vlastitog NFT-a.

Registracija (povezivanje novčanika) na jednom od NFT tržišta/platformi.

¹¹ <https://www.forbes.com/advisor/investing/cryptocurrency/what-is-web-3-0/>

Umjetnica Borjana Mrđa predstavlja svoje radove na izložbi "NFT za žene" u Muzeju savremene umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka, mart 2023.

EARN PROJEKAT U BOSNI I HERCEGOVINI

UN Women u BiH je 2022. godine uspostavio saradnju sa netradicionalnim akterima u oblasti ekonomskog osnaživanja žena, uključujući i one iz oblasti umjetnosti. Jedan od tih partnera je i Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske, koji aktivno podržava poduzetničke prilike za umjetnice širom zemlje.

Ovaj projekat ima za cilj jačanje vještina i kapaciteta umjetnica za učešće u inicijativama utemeljenim na inovacijama i tehnologiji kako bi im se omogućilo da biraju između različitih karijernih opcija i koriste blockchain tehnologiju.

Projekat je uključivao sljedećih pet aktivnosti:

1. Podizanje svijesti i edukacije o NFT-ovima i prilikama koje NFT tržište nudi umjetnicama u Bosni i Hercegovini,

2. Objavu i provedbu natječaja za odabir 20 umjetničkih djela koja će biti iskovana u vidu NFT-a i postati dio prve NFT muzejske zbirke u regiji te biti prodana na globalnom NFT tržištu,
3. Pretvaranje 20 odabranih umjetničkih djela u NFT-ove (kovanje) i izrada online virtualne galerije u metaverzumu,
4. Promoviranje NFT kolekcije i komunikacija sa NFT zajednicama širom svijeta,
5. Održavanje aukcije i prodaja 20 NFT-ova na globalnom NFT tržištu.

1. Podizanje svijesti i edukacija

Upotreba NFT-ova u oblasti umjetnosti je nov fenomen. Većina umjetnica/umjetnika širom svijeta zna jako malo ili ne zna ništa o tome. Umjetnička zajednica u Bosni i Hercegovini nije dio globalnog NFT tržišta, niti je upoznata s alatima neophodnim za izradu, kupovinu ili prodaju umjetničkih djela u vidu NFT-a.

Imajući to na umu, prva i najvažnija projektna aktivnost imala je za cilj podizanje svijesti i edukaciju umjetničke zajednice o sljedećim pitanjima:

- Šta su NFT-ovi,
- Kako se NFT-ovi koriste u oblasti umjetnosti,
- Koji problemi se rješavaju upotrebom NFT-ova u oblasti umjetnosti,

- Kako izgledaju NFT tržišta umjetničkih djela,
- Koji alati su potrebni za izradu, prodaju ili kupovinu NFT-ova,
- Kako izrađivati i prodavati NFT-ove itd.

Ova aktivnost provedena je tokom online radionica i sesija koje su se odvijale uživo i online. Šest radionica uživo održano je širom zemlje. Isto tako je organizirano 10 online sastanaka kako bi se komuniciralo s umjetnicama i umjetnicima koji nisu bili u prilici da lično prisustvuju sesijama.

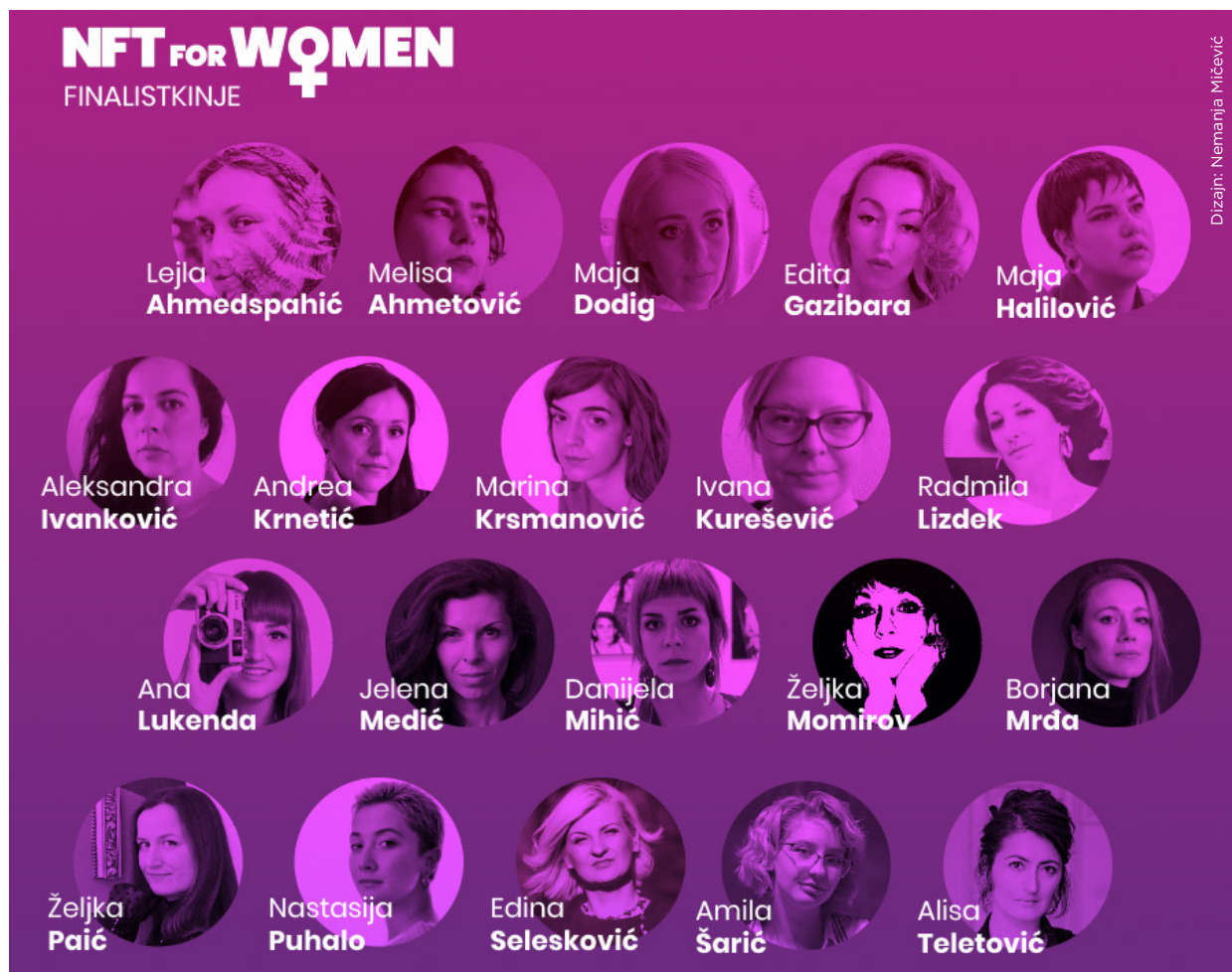
Sesije su se odnosile na ekonomske potencijale NFT umjetničkih djela kroz interaktivne i multimedijalne sadržaje, na diskusije o NFT-ovima i digitalnoj imovini, online kurs o izradi kripto novčanika, deponiranje sredstava u novčanik, kupovinu kripto sredstava, kovanje NFT-ova, istraživanje NFT tržišta itd. Također su održane sesije za pitanja i odgovore.

Svi događaji su bili otvoreni za javnost i bili su namijenjeni umjetničkoj zajednici, i muškarcima i ženama, ali uz poseban fokus na umjetnice iz Bosne i Hercegovine. Kao rezultat toga, više od 250 žena širom BiH je educirano o NFT-ovima.

2. Javni poziv "NFT za žene"

Pored podizanja svijesti i edukacije umjetničke zajednice o NFT-ovima, Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske je najavio javni natječaj za odabir 20 umjetničkih djela koja će postati dio prve NFT muzejske kolekcije i biti prodana na globalnom NFT tržištu.

Javni poziv za prijave bio je otvoren od 1. decembra 2022. do 30. januara 2023. godine i proveden je istovremeno sa aktivnostima podizanja svijesti i edukacije o NFT-ovima. Više od 50 umjetnica iz cijele Bosne i Hercegovine prijavilo se na javni poziv sa više od 150 različitih umjetničkih djela. Nakon što je javni poziv zatvoren, petočlani žiri je odabrao 20 pobjednica natjecanja (Lejla Ahmedspahić, Melisa Ahmetović, Maja Dodig, Edita Gazibara, Maja Halilović, Aleksandra Ivanković, Andrea Krnetić, Marina Krsmanović, Ivana Kurešević, Radmila Lizdek, Ana Lukenda, Jelena Medić, Danijela Mihić, Željka Momirov, Borjana Mrđa, Željka Paić, Nastasija Puhalo, Edina Selesković, Amila Šarić i Alisa Teletović).

3. Kovanje NFT-ova, izrada virtualne online galerije i profila na NFT tržištu

Nakon odabira 20 umjetničkih djela za kolekciju, sljedeći korak je bila izrada digitalnih novčanika za 20 umjetnica koje su pobijedile, kovanje 20 NFT-ova za 20 odabranih umjetničkih djela, izrada virtualne online galerije i postavljanje 20 NFT-ova na poznatu NFT aukcijsku platformu za trgovanje.

Digitalni novčanik je osnovni alat za izradu, kupovinu i prodaju NFT-ova i općenito upotrebu digitalnih valuta (također se nazivaju kriptovalute). Kako bi umjetnice mogle primiti novac (virtualna valuta Ether) za njihove prodane NFT-ove, bilo je potrebno izraditi digitalne novčanike za svih 20 umjetnica. Dvadeset online sesija je organizirano sa svakom od umjetnica kako bi im se pomoglo da izrade digitalne novčanike.

Izrada digitalnog novčanika je od ogromnog značaja jer se plaćanje prodajne cijene i tantijema za NFT-ove vrši u novčanike umjetnica. Za ovaj projekat, umjetnice su dobile sljedeće:

- Jednokratno: Iznos za aukciju/prodaju svog NFT-a,
- Kontinuirano: 5% cijene od svake buduće prodaje istog tog NFT-a (tantijema).

Nakon što je svih 20 umjetnica dobilo svoje digitalne novčanike, 20 NFT-ova je objavljeno na OpenSea, najvećoj platformi za trgovinu NFT-ovima, a također je izrađena online 3D galerija u metaverzumu kako bi umjetnički radovi bili dostupni svim zainteresiranim osobama u zemlji i širom svijeta.¹²

Nakon izrade NFT zbirke i predstavljanja zbirke na platformi OpenSea i putem online galerije, održana su i dva događaja za otvaranje aukcije NFT zbirke uživo i online, u cilju podizanja svijesti i interesa za prvu, historijsku NFT zbirku ove vrste u regiji. U okviru ovih događaja 20 umjetnica je imalo priliku da predstavi svoje umjetničke radove (NFT-ove) javnosti, a na platformi OpenSea je otvorena aukcija i dostavljene su ponude za sedam umjetničkih djela.

¹² Galerija EARN projekta organizacije UN Women – BiH. Dostupno na: <https://bit.ly/3MDSMRt>

25 izabranih umjetničkih djela u sklopu kolekcije “NFT za žene”

Eternal Feminine
Edita Gazibara

Decorative selves
Borjana Mrđa

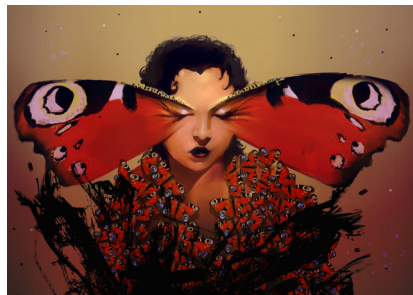
25
Danijela Mihić

SCOBY Dress
Maja Halilović

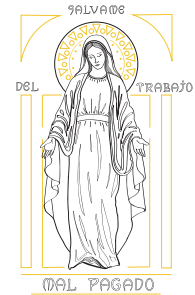
Je ne sui pas une marionnette, mais qui l'este
Maja Dodig

Early 20s
Melisa Ahmetović

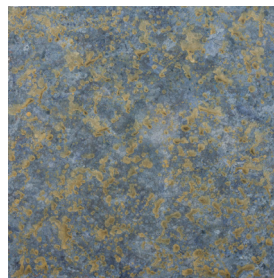
Portrait of my best friend
Amila Šarić

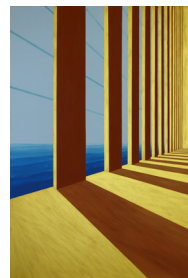
Contemporary prayer: Save me from an underpaid job
Marina Krsmanović

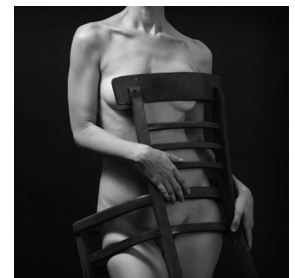
1609 Fixing
Nastasja Puhalo

Note
Radmila Lizdek

Construction
Željka Pajić

Dresscode
Jelena Medić

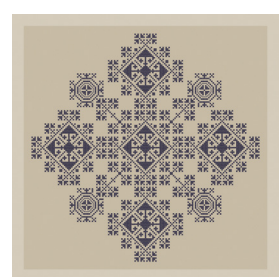
My Unconscious
Alisa Teletović

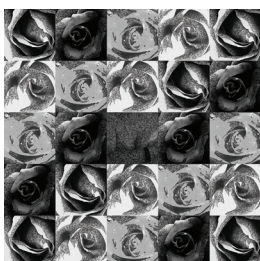
Think Freedom
Edina Selesković

Ecosystem
Lejla Ahmedspahić

Zmijanje Embroidery Composition
Aleksandra Ivanković

And now what
Željka Momirov

The Herd and the Red Dog
Andrea Krnetić Grbić

Velvet Ice
Ana Lukenda

Me too
Ivana Kurešević

PREPORUKE

Digitalizacija utiče na svaki segment našeg svakodnevnog života i može se koristiti za stvaranje inovativnih i revolucionarnih pristupa. Ured UN Women u BiH je kroz EARN projekat želio ukazati na mogućnosti korištenja novih tehnologija u službi umjetnosti i kreativnih industrija, uz istovremeno osiguravanje pristupa umjetnicima globalnom tržištu. U konačnici je cilj projekta bio pomoći umjetnicima da prodaju svoja umjetnička djela na novom digitalnom tržištu umjetnosti i time postignu ekonomski prosperitet.

Pokazalo se da se ono što je urađeno u okviru projekta može replicirati u različitim oblastima djelovanja. Ukoliko ste umjetnik/umjetnica ili organizacija zainteresirana za pilotiranje NFT-ova u svojoj programskoj oblasti, treba da budete svjesni sljedećeg:

1

Povežite se s lokalnim poduzećem u svrhu procesa kovanja

Postoji mogućnost pojave određenih tehničkih i administrativnih poteškoća vezanih za proces kovanja NFT-ova. U slučaju EARN projekta kovanje je vršila treća strana umjesto samih umjetnica, a zbog tehničkih poteškoća u povezivanju 20 različitih NFT-ova u jednu zbirku i zbog činjenice da za kovanje NFT-a svaka umjetnica mora posjedovati određenu količinu digitalnih sredstava (kriptovaluta) u svom digitalnom novčaniku. To bi značilo izlaganje umjetnica dodatnim troškovima i dodatno bi otežalo tehničku pripremu cjelokupnog procesa. Uz pomoć lokalne kompanije tokom procesa kovanja, komunikacija vezana za kovanje bi bila manje složena, a također bi bio osiguran pristup bazi klijenata kompanije, što se kasnije može koristiti za uspješnu komunikaciju.

2

Diverzificirajte NFT ponude

Iako je digitalno tržište umjetničkih djela trenutno najpopularnija NFT kategorija, postoje brojne druge upotrebe NFT-ova koje je moguće istražiti. Razmotrite širenje NFT ponuda na stvari izvan digitalne umjetnosti, poput gaming objekata, virtualnih nekretnina, kolekcionarskih predmeta itd.

3

Uspostavite partnerstva sa autoricama i autorima tako što ćete odrediti projektne teme

Sarađujte sa umjetnicima i umjetnicama i drugim autoricama i autorima u cilju stvaranja ekskluzivnih NFT-ova koji su jedinstveni u kontekstu zadate teme. Kada svi projektne učesnici/učesnice imaju zadatak određenu temu, to olakšava građenje priče koja stoji iza projekta i put ka uspjehu na tržištu.

4**Istražujte nova tržišta**

Iako je OpenSea trenutno najveće NFT tržište, postoje brojne druge platforme u nastanku koje se fokusiraju na specifične niše. Razmotrite širenje svog prisustva na druga tržišta kako biste dospjeli do novih klijenata.

5**Nudite fleksibilne opcije plaćanja**

Iako je kriptovaluta omiljena opcija plaćanja za NFT-ove, njoj nemaju pristup svi. Razmotrite mogućnost nuđenja drugačijih opcija plaćanja, kao što su plaćanja putem kreditne kartice, kako biste potencijalnim kupcima olakšali kupovinu NFT-ova na vašoj platformi.

6**Nudite sveobuhvatnu edukaciju i podršku**

S obzirom na to da su NFT-ovi relativno nov koncept, mnoge osobe ne shvataju u potpunosti način na koji oni funkcioniraju. Nuđenje edukativnih resursa i podrške za klijente može pomoći potencijalnim kupcima da budu samopouzdaniji u svojoj kupovini i da povećaju prodaju.

7**Izgradite zajednicu**

Agencija UN Women BiH uspostavila je bazu podataka različitih interesnih strana u zemlji i inostranstvu koji bi mogli biti zainteresirani za kupovinu NFT-ova. Kako je već naglašeno, NFT-ovi su relativno nov koncept u BiH, a komunikacija sa međunarodnom zajednicom, privatnim sektorom, dijasporom, kanali na aplikaciji Discord itd., bili su od najvećeg značaja za projekat. Međutim, NFT-ovi su nov koncept i širom svijeta, a izgradnja zajednice okupljene oko platforme može podstaći interes i stvoriti osjećaj ekskluzivnosti. Razmotrite mogućnost organizacije događaja, natjecanja i nagrada kako biste privukli klijente i stekli lojalne pratitelje.